

Ярослав Пилипчук

ВІДНОСИНИ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА З АВСТРІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

Одним з досі малодосліджених питань є відносини Кримського ханства з Австрійською імперією. Не можна сказати, що це питання ніхто не вивчав. Посольства кримців до Австрії досліджувала М. Іваніч¹. Про кримське посольство 1655 р. згадував у своїй статті Я. Федорук². Проте, питання відносин Кримського ханства з Габсбургами так і залишається фрагментарно дослідженим. Завданням цього дослідження і є реконструкція цілісної картини відносин Австрії з Кримським ханством.

У кампанії турків в Угорщині у 1526 р. кримці не брали участі. Вони були в якості допоміжних військ під час походів до Австрії. Об'єктами їхніх нападів, окрім власне австрійських земель, у 1529 та 1532 рр. були і підвладні Габсбургам угорські землі. У 1533 р. був укладений договір, який закріпив поділ угорських земель між австрійцями та турками. Союзником кримців був правитель проосманської частини Угорщини Янош Запольяї. У 1543 р. кримці допомагали Османам під час облоги Секешфехервара. У 1566 р. вони допомагали Сулейману здобувати Сігетвар. Під час цієї війни турки та австрійці змагались за контроль над Трансільванією. За часів правління в Трансільванії Іштвана Баторі (Стефана Баторія) у 70-х рр. XVI ст. відносини Трансільванії з Кримським ханством були союзними. Жигмонд Баторі до переходу на бік австрійців також був союзником татар. Татари вдерлись до Трансільванії наприкінці 90-х рр. XVI ст.³

¹ М. Ivanics, *Krimi tatar kovetjarasok a becsi udvarban 1598–1682 (Vazlat a krimi tatar diplomacia 16–17 szasadi tortenetrol)*, Aetas 14 (4) (1999) 41–50.

² Я.О. Федорук, *Посольства Кримського хана Мегмеда Гірея до Швеції, Данії та Австрії у 1655 р.*, Український історичний журнал 5 (2010) 37–50.

³ B.G. Williams, *The Sultan raiders. The Military role of Crimean Tatars in Ottoman Empire*, Washington D.C., 2013, p. 29–31; M. Aslan, *Relations between the Crimean Khanate and the Principality of Transylvania in Transylvanian chronicles (16th – 17th centuries)*, Contemporary research in Turcology and Eurasian Studies, Cluj-Napoca, 2015,

У 1593 р. австрійський посол Е. Лясота повідомляв, що хан збирає біля Аккермана військо для походу на Угорщину. Вони проходили через польські володіння і повертаючись з походу на Угорщину. М. Бельський повідомляв, що перед тим як вдертися до Угорщини, кримці пройшли галицькими землями. І. Бельський писав про це ж і вказував, що кримці допомогли туркам здобути фортецю Рааб. Втім і запорожці знали про подібні наміри татар. Особливо активно кримці допомагали туркам під час війни 1593–1606 рр. У 1594 р. до Угорщини вдерлося 20–22 тис. кримців. Газі-Гірей II брав участь у облозі фортеці Рааб. Вони допомагали туркам Сінана-паші під час облоги Егера у 1595 р. Значну роль у здобутті міста відіграв Фетіх-Гірей. Кримці зимували в Угорщині у 1594, 1598–1599, 1602–1603, 1604–1605 рр. Хоча хан Газі-Гірей II отримав від султана 30–50 тис. акче, проте цього було недостатньо і кримці спустошували угорські землі⁴.

Калга Фетіх-Гірей здобув Ерлау у 1595 р. і врятував османське військо, коли австрійці пробилися до шатра султана. Разом із турецькими військами Сінан-паша вони змусили християн тікати. Паша замислив погане, запропонувавши ханський престол Фетіх-Гірею, спровокувавши його конфлікт з Газі-Гіреєм II. Новопроголошений хан встиг увійти у контакт з Жигмондом Баторі. У ярлику Фетіх-Гірея до нього звертались шанобливо, подібно як до того звертались до Чингізидів. У 1597 р. Газі-Гірей II не відкликнувся

р. 202–206; *History of Transylvania*, B. Köpeczi, Makkai L., Mócsi A., Szasz Z., *From the beginning to 1606*, editor of the English Translation Bennett Kovrig, vol. 1, Toronto; New Jersey, 2001–2002, Веб-сайт Угорська електронна бібліотека, [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/99.html>; <http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/100.html>; <http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/101.html>; Ю.А. Петросян, *Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки*, Москва, 1990, с. 61–62.

⁴ М. Іванич, *Участие крымских татар в военных походах турок против Венгрии (1593–1606)*, Языки, духовная культура и история тюрков: традиции и современность, т. 3, Казань, 1992, с. 40–42; М. Ivanics, *The Military co-operation of Crimean khanate with the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth centuries*, The European Tributary states of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth centuries, Leiden; Boston, 2013, p. 275–299; *Kronika Polska Marcina Bielskiego*, t. 3, Ksiegi, VI–VII, Sanok, 1856, s. 1435–1458, 1711–1719; *Joachima Bielskiego dalszy ciąg Kroniki polskiej, zawierającej dzieje od 1587 do 1598*, Warszawa, 1861, s. 215–220, 223–226.

на прохання прийти до Угорщини, а також відмовився надавати допомогу султану проти бунтівників-джедєлялів у Анатолію. У 1602 р. кримський хан самовільно повернувся з угорського походу. Коли виник епізод з Фетіх-Гіреєм та загострились відносини з Османами кримський хан звернувся за допомогою до Молдови, Волощини, Трансильванії, Австрійської імперії, Речі Посполитої та за- порозьких козаків й тільки кардинальна зміна позиції турків щодо хана забезпечила участь кримців у походах проти австрійців до Угорщини. У 1603 р. хан відмовився виступити у похід проти персів шаха Аббаса-мірзи. У 1603 р. Газі-Гірей II повідомляв про свої ворожі відносини з Османами та просив поляків надіслати побільше вогнепальної зброї у Крим, від чого Сигізмунд III Ваза утримався. Вже у наступному році, за даними Ібрагіма Печеві та Халім-Гірея, хан прибув до Белграда та перебував в Угорщині. Це була його остання центральноєвропейська кампанія. Кампанії в Угорщині були складні. Турки та кримці зазнавали втрат при осаді Сомбора і хан відобразив це у своїх віршах⁵.

Після боїв під Егерем, як вже вище зазначалося, турки у 1596–1597 рр. вирішили змінити Газі-Гірея II на Фетіх-Гірея. Це

⁵ Халім Гирав Султан, *Розовий куст ханов или история Крыма*, Симферополь (Доля), 2004, 288 с. Веб-сайт: Восточная литература, [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XV/Rozovyj_kust_chanov/9.phtml?id=12929; http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XV/Rozovyj_kust_chanov/10.phtml?id=12930; Л. Гайворонский, *Повелители двух материков. Т. I. Крымские ханы XV–XVI столетий и борьба за наследство Великой Орды*, К. (Майстерня книги); Бахчисарай, 2010, с. 352–377; L. Podhorodecki, *Chanat Krymski i jego stosunki s Polska*, Warszawa, 1987, s. 125–128; В.Д. Смирнов, *Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века*, Одесса, 1887, с. 446–462; А. Негри, *Извлечение из турецкой рукописи Общества, содержащей историю крымских ханов*, Записки Одесского Общества Истории и Древностей, т. 1 (1844). Веб-сайт Восточная литература, [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XV/Tur_ruk_obsch/text.phtml?id=5430; O. Senkowski, *Collectanea z dziejopisow tureckich: rzeczy do historyi polskiej sluzacych*, Warszawa, 1824, s. 92–113; *Joachima Bielskiego dalszy ciag Kroniki polskiej..*, s. 236–253; *Kronika Polska Marcina Bielskiego*, t. 3, s. 1725–1726, 1728–1743; L.-A. Fodor, *Image of the Tatars in the Chronicle of Transylvania by Georg Kraus*, The Historical Heritage of Tatars, vol. II, Bucharest, 2012, p. 590, 596; M. R. Aslan, *Nagy Szabo Ferenc in Elyazarimda Tatarlarin Algılanmasi*, The Historical Heritage of Tatars, vol. II, Bucharest, 2012, p. 628–631.

зумовило чвари у Кримському ханстві і Газі-Гірей II повернувся лише 1598–1599 рр. Новий везір Сатирджи Мехмед-паша прийняв хана у себе. Мірзам та хану був розданий коштовний одяг. Після цього турки і татари рушили з Белграда на Арад. По шляху вони взяли в облогу Чанад і достатньо швидко її здобули. Коли турки перебували біля паланки Делагош поблизу Арада, трансільванці звернулися до везіра з проханням примирити їх із султаном. Тоді ж Газі-Гірей II спустошував Трансильванію. Він потім приєднався до турецького війська. Хан просив під часу облоги Арада знову піти у набіг у трансільванські землі, але турецький командуючий не дозволив їм цього здійснити. Австрійці тим часом здобули місто Буда, а за ним впали Веспрем, Тага, Папа. Натомість трансільванській князь відвів свої війська у гірські фортеці. Активність турецько-татарського війська обмежували постійні дощі, а потім настали холоди. Взимку 1598–1599 рр. кримці зимували у Белграді. Татари писали, що здобування фортець, то не їхній обов'язок, а ось спустошення християнських маєтностей – це справа якраз для них. Після зимівлі Газі-Гірей II спрямував війська з Сомбора до околиць Уйвара і захопив там багато бранців. Калга Селямет-Гірей же рушив у набіг на Веспрем, Тага, Папа, Полат. Разом з турками хан брав участь в облозі Буди. Після кількох кампаній султан наказав стратити Сатирджи-пашу, що викликало недовіру з боку хана і він хотів самовільно залишити Сомбор, коли до нього прибув інший командувач Міхалічлі Махмуд паша з подарунками. Влітку 1600 р. хан відправив загін з кількох тисяч татар у бік Каніжи. 13 жовтня 1600 р. кримці перехопили вози австрійців з продовольством, що прямували до Каніжи. У 1602–1603 р. Газі-Гірей II зимував у Белграді, де зустрівся з новим турецьким командувачем Хасан-пашею. Кримці, щоправда, зимували і в інших місцевостях. Так, хан прибув до Печа, а окремі його загопи були у Сігетварі, Кобані, Мохачі. Після цього хан здійснив набіг на угорські території, які контролювали австрійці, проте не здобув стільки добра, на яке розраховував. У 1603–1604 рр. Газі-Гірей II сперечався з новим турецьким командувачем, який хотів вказувати кримцям, що їм робити. 4 тис. татар Тохтамиш-Гірея брали участь у облозі Естергома. 1605–1606 рр. загопи кримців та черкесів воювали під Уйваром проти трансільванців Іштвана Бочкаї⁶.

⁶ М. Наїма, *Гюсейнові городи у витязу історій із заходу та сходу*, К., 2016, с. 21–37.

Одним з тих, хто залишив один з найбільш детальних описів кримців, був Джон Сміт. Цей англієць воював у складі військ Жигмонда Баторі проти турків та татар у битві між річкою Олт та горою Ротентон у 1602 р. Трансільванцям активну допомогу надавали австрійці. Проти європейців-християн воював кримський хан на чолі війська з 40 тис. Вершники Нідерштальта та Мавазо були переможені військами супротивника, татарський воєначальник Бей-огли заклав хмарою стріл небо для воїнів Вельтуса та Обедвіка. Татари змусили європейців відступити за частокіл та штурмували табір християн незважаючи на втрати. 1300 чи 1400 вершників на чолі з графом Мельдрічем врятувались втечею. Інші були вбиті або потрапили у полон. Одним з бранців став Джон Сміт. Воєначальники Нідерштальт, Мавазо, Вельтус, Зарвано, Бавель загинули у битві⁷.

У 1597 р. Газі-Гірей II спробував домовитись про мир з проавстрійським правителем Трансільванії Жигмондом Баторі. У 1599 р. дипломати австрійського кайзера домовлялись з ханом про мир. Вони були готові сплачувати за нейтралітет хана 20 тис. золотом, а також погодитись на визнання Трансільванії та Волощини васалами Кримського ханства. Готовність кримців йти на перемовини була обумовлена ускладненням відносин Газі-Гірея II з Османською Імперією. Кримський хан вів перемовини з кайзером. У 1598 р. перше кримськотатарське посольство, на чолі з Дьордем Рацем та Олександром Палеологом прибуло до кайзера. Взимку 1599 р. хана представляли Ахмед-ага, Анто-ага, Алогазі (Алі-Газі). Подальші три посольства кримців очолював Олександр Палеолог. Про те ким були голови кримських посольств 1610, 1628, 1640, 1646 рр. невідомо. Кримське посольство у 1633 р. очолювали Ахмед-ага, Байрам-ага, Карагьоз Хаджі-ага, Муртаза. У 1636 г. послом був Алі-ага, у 1643 р. – Байрам-газі⁸. Юрій Крижанич відзначав, що проти

⁷ В.М. Калашников, *Британский взгляд на Крым (хроники, мемуары, дневники XVII – первой четверти XIX столетия)*, Днепропетровск (Нова Ідеологія), 2013, с. 15–17.

⁸ М. Іванич, *Участие крымских татар в военных походах турок...*, с. 40–42; В. G. Williams, *Op. cit.*, p. 31; Халим Гирай Султан, *Op. cit.*; M. Ivanics, *The Military co-operation of Crimean khanate...*, p. 284, 289, 298; M. Ivanics, *Gázi Giráj kán és Báthori Zsigmond szövetségének terve 1598-ból*, Keletkutatás, Budapest, 1989, old. 27–59; M. Ivanics, *Krimi tatar követjárások a becsi udvarban 1598–1682...*, old. 41–50;

німців кримці вдало воюють використовуючи мобільність і легку озброєність свого війська. Проти німців, які були озброєні вогнепальною зброєю та мали важкі лати, татари вели війну таким чином, що вони здалека оточують колом і всі околиці спустошують. Німці, вимушені до дій внаслідок голоду, вимушені залишити свій добре захищений табір і послаблені не в змозі чинити опір татарам⁹.

У 1630 р. до шведів прибуло кримське посольство. Кримський посол Камер-ага пропонував Густаву-Адольфу обрати один з трьох напрямів (проти німців, поляків чи росіян). Шведський король обрав німецький, тобто австрійський напрямок. У 1632 р. прибувши до Криму шведський посол Бенджамін Барон зустрів тепле ставлення з боку Джанібек-Гірея, який був ладний послухатись султана і замість війни проти Сефевідів спрямувати війська в Угорщину проти австрійців. За це хан просив грошей. Шведський посол був направлений до Стокгольма разом з кримським послом Нуралі-огланом. У Стокгольмі вони не застали короля, а шведський риксрод (державна рада) не став без короля виносити рішення. Кримський та шведський емісари рушили у Німеччину, де Густав-Адольф надавав допомогу тамтешнім протестантам проти австрійців. Проте в одній з битв шведський король загинув. А. Оксеншерн відмовився платити кримцям і не вважав реальним союз з кримцями¹⁰.

У 1655 р. кримський хан вів сепаратні перемовини з Габсбургами. Ханський дипломат перебував на аудієнції у кайзера. Це не був єдиний випадок посольств до австрійців. У 1656 р. при дворі Габсбургів з'явився Мейдан-Газі-ага та Мустафа-ага, у 1658 р. – Девлет Алі-ага, у 1661 р. – Кантемір-мірза, Бахадур Ак-ага, Таймас, Газібек, у 1662 р. – Газі Арслан-мірза. Незважаючи на інтенсивні відносини з Віднем, кримцям довелось виступити союзниками Османів.

M. Aslan, *Relations between the Crimean Khanate and the Principality of Transylvania...*, р. 199; М. Іванич, *Посольства кримських татар при венском дворе в 1598–1682 гг.*, *Turcica et Ottomanica*: сборник в честь 70-летия М.С. Мейера, Москва 2006, с. 226–236.

⁹ М.Н. Бережков, *План завоевания Крыма составленный в царствование государя Алексея Михайловича ученым славянином Юрием Крижаничем*, Санкт-Петербург, 1891, с. 69–83.

¹⁰ В.Е. Возгрин, *Материалы по шведско-крымским отношениям в XVI–XVIII вв. в архиве ЛОИИ СССР АН СССР*, *Вспомогательные исторические дисциплины*, вып. IX (1978) 320–326.

Вже у 1663 р. кримці брали участь у черговій турецько-австрійській війні. Вони були відправлені на захід спустошувати місцевості як акінджі. У своїх набігах кримці дійшли до Сілезії, Моравії та Австрії. Загалом було знищено тридцять два села. Також вони зібрали розвідувальну інформацію для турків. Пол Ріко вказував, що тоді татари спустошили Угорщину, Сілезію та Чехію. У ясир було взято 150 тис. християн. У 1664 р. за Варшавським миром турецькі та союзні з ними війська виводились з Трансильванії. Ця країна була окупована ними у 1657–1664 рр. внаслідок недалекоглядної політики Дьордя Ракоці II¹¹.

У 1667 р. повертаючись з посольства в Данію Ахмед-ага відвідав Австрію. Наприкінці 1668 р. з посольською місією прибув Ак-Газі-ага. У 1669 р. повертаючись з шведської місії у Австрії побував Арслан-ага. Спеціальна ж місія до Австрії на чолі з Мехмед-мірзою була спрямована наприкінці того ж року. У 1673 р. до австрійців прибуло посольство Ахмед-аги, у 1674 р. – Каніса Імбріса-аги, у 1675 р. – Хасан-аги, у 1676 р. – Абд ал-Гані-аги, у 1677 р. – Таймас-аги, у 1679 р. – Абу-л-Хайра-аги, у 1680 р. – Кюльтазе-аги, у 1681 р. – Ахмед-аги та Мустафи-аги. Ім'я посла, що прибув до Австрії у 1682 р., невідоме. Кримці надсилали своїх послів до кайзера, тоді коли Османи з ними не ворогували, а наприкінці XVI ст. Газі-Гірей II надсилав посольства до австрійців тому, що у нього були напружені відносини з Османами, внаслідок інтриг Сінан-паші¹².

За доби Великої Турецької війни (Війни Священної ліги, 1683–1699 рр.) кримський хан на чолі основних татарських сил

¹¹ Я.О. Федорук, *Op. cit.*, с. 90–91; В. G. Williams, *Op. cit.*, р. 31; М. Ivanics, *Krim-tatarische Spionage Im Osmanisch-Habsburgischen Grenzgebiet Während Des Feldzuges Im Jahre 1663*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 1–2 (12) (2008) 119–133; М. Ivanics, *Krimi tatar kovetjarasok a becsi udvarban 1598–1682..*, old. 41–50; Д. Хайдарлы, *Молдавия и Крымское ханство 1718–1774*, Stratum Plus 6 (2003) 249–250; М. Иванич, *Посольства крымских татар..*, с. 226–236; В.М. Калашников, *Op. cit.*, с. 42–47.

¹² В. G. Williams, *Op. cit.*, р. 29; В.П. Шушарин, *Трансильвания в соперничестве Османской Империи и Габсбургов*, Османская Империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы, ч. 1, Москва 1998, с. 320; М. Ivanics, *Krimi tatar kovetjarasok a becsi udvarban 1598–1682..*, old. 41–50; М. Aslan, *Relations between the Crimean Khanate and the Principality of Transylvania..*, р. 200, 205–210, 212–213; М. Иванич, *Посольства крымских татар..*, с. 226–236.

прийшов до Угорщини. Він спробував залучити до антигабсбурзької коаліції Швецію, проте правитель цієї країни був зайнятий війною проти Нідерландів та Данії. За християнськими джерелами кримців було 50 тис. За іншими, більш об'єктивними свідченнями, їх було коло 20 тис. За іншими даними, 6 тис. кримців було поблизу Відня. Частина татарських сил залишилась на Поділлі, в Очакові та Криму. Кримці у австрійській кампанії 1683 р. діяли окремо від Османів і усіяко саботували накази Кара-Мустафи, оскільки були зацікавлені в його усуненні з посади. Кримськотатарський хроніст Мехмед-Ґірей повідомляв, що у кампанії брав участь Мурад-Ґірей. Між Кара-Мустафою та Яном III Собеським не було буфера, який би пом'якшив удар польської гусарії по турках. Османський хроніст Джебеджи Хасан Езірі повідомляв, що поряд з турками перебувало тільки 500–600 воїнів на чолі з калгою. Він писав, що великий візир питав, де кримське військо. Хан Мурад-Ґірей нагадував Кара-Мустафі про його слова, що користі від них не буде. Ян III Собеський у листі неповнолітнім російським царям Івану та Петру писав, що здобув перемогу над турками та татарами. У листі своїй дружині Марії польський король вказував, що куруци Імре Текелі разом з турками та татарами взяли в облогу Прессбург (Пожонь, Братиславу). Окрім того, він писав, що татар не бачив і не знає, де вони, під час битви під Віднем. Разом з тим кількість татар з турками оцінюються у 300 тис. В українському Чернігівському літописі вказано, що татари втекли та втратили на полі битви 3 тис. чоловік. Мехмед-Ґірей повідомляв, що кримці мали охороняти переправу біля Тульна на випадок підходу сил поляків, але хан не збирався це виконувати, мотивуючи це тим, що візир принижує ставлячи вище за нього волоського та молдовського господарів. Також турецький посадовець принижував татар кажучи про те, що вони їдять смердючу конину. Хан попереджував про те, що необхідно надіслати турецьке військо та підтягнути артилерію. Візир не тільки не задовольнив його прохання, а й лаявся на хана за поради. Кримці до підходу поляків змусили відступити військо Карла Лотаринзького у 9,5 тис. У битві з ними загинув брат Євгена Савойського Людовик Юлій. Кримськотатарський хроніст вважав, що кримських татар було мало тому, що ті розсіялись по Австрії і взяли стільки

здобичи як ніколи раніше до того часу. Їхні загони дійшли до Лінца. У ясир було забрано 80 тис. чоловік. Кримці відступили з країни не входячи у зіткнення з поляками. Ян Пасек писав, що поблизу Тульна зіткнувся з куруцями Імре Тьоколі, кримцями та турками-сіпахами. Поляк вказував, що візир просив поради у хана, а той відповідав, щоб той розбирався сам, оскільки хан раніше радив відступити від Відня не очікуючи прибуття війська поляків¹³.

У 1688–1690 рр. присутність кримців у Молдавії обумовило те, що цей регіон не був зайнятий австрійцями, а у 1690 р. допомога з боку кримців допомогла Османам відвоювати Белград. Хурремі Челебі Акай, Абд ал-Гаффар Кирими та Саїд Мухаммед Різа повідомляли, що після перемоги над московцями Калісіна (Голіцина), кримці отримали перемогу над цісарцями (австрійцями) у битві під Канчанаком (Капчаком). Вони оволоділи Нісом (Нишем), Лугошем та Бельном у 1688 р. Супротивник Селім-Гірея названий був як Герсек (герцог), якого взяли у полон та стратили у Ускюбі. У цій війні прославився майбутній хан Девлет-Гірей II. Мехмед Рашид вважає, що битва з австрійцями відбулась у Трансільванії й там супротивником кримцям був Хейзер (кайзер). Про кейзера також згадував Абд ал-Гаффар Киримі. Сілахдар Финдиклили вказував, що у Белграді командував зять австрійського імператора Барфиш, а син Селім-Гірея Азамат-бей змусив відступити з Бухареста німецького генерала Кейзера (кайзера). Герсеку чи Кейзеру відповідає принц-електор Максиміліан II, який правив Баварією. У 1688 р. внаслідок наступу французів у Рейнланді він був вимушений залишити Сербію і відбув на рейнський фронт, про що кримські та османські джерела не повідомляли. У будь-якому випадку кримці здобули перемогу над австрійцями. Хурремі Челебі акай приписував австрійцям бажання знищити мусульманський народ. Халім-Гірей та Саїд Му-

¹³ В.Д. Смирнов, *Op. cit.*, с. 601–610, 619–621, 626–640; Л. Подхородецьки, *Вена, 1683*, Москва, 2002, 98 с., Веб-сайт: Павет, [Електронний ресурс], Режим доступу: http://rawet.net/library/history/bel_history/_rwar/0020k/Подхородецкий_Л_Вена_1683.html; Л. Podhorodecki, *Op. cit.*, с. 220–228; Т. Чухліб, *Козаки та яничари. Україна в християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 років*, К., 2010, с. 310–314, 360–363; В.Г. Williams, *Op. cit.*, р. 31–33; Т.В. Чухліб, *Відень 1683: Україна-Русь у битві за золоте яблуко Європи*, К., 2013, с. 174–178; J.C. Pasek, *Pamiętniki*, Веб-сайт: Вільні культури, [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pamietniki.html>.

хаммед Різа повідомляли, що поблизу фортеці Вардін (Варадін, Арад) мусульманські війська були переможені австрійцями. С. де ла Круа повідомляв, що під Віднем у 1683 р. разом з Кара-Мустафою перебував кримський хан. Кримці також діяли у Сілезії та Моравії. Вони також здобули Комарно та воювали у Рааба. Г.Ф. Кає вказував, що татари рухались разом з турками у 1683 р. та підійшли до Рааба. Хан був з Кара-Мустафою під Віднем. Окрім того татари воювали й у Моравії, а також у Австрії та Сілезії. Військо Мурад-Гірея у 1683 р. теж воювало з поляками. Хани Сеадет-Гірей II та Сафа-Гірей брали участь у війні проти австрійців. Сілахдар Финдиклици повідомляв, що були чутки про те, що у 1691 р. польський король нападе на Крим, а син хана Девлет-Гірей перебуває з військом у Трансільванії, обороною Криму був призначений командувати Сеадет-Гірей. Його і призначили новим ханом. Повертаючись через Афлак (Волощину) він підозрював Девлет-Гірея у поганих намірах і карав татар за мародерство, але не встиг він дістатись Аккермана, як замість нього призначили Сафа-Гірея, а того невдовзі замінили на Селім-Гірея I. Про зміну ханів та війну проти ляхів (поляків) згадано в хроніці Абд ал-Гаффара Кирими. Поляк Ян Пасек повідомляв, що у 1686 р. Ян Собеський здійснив похід на Буджак і у Молдові кілька раз бився з татарами. Допомога кримців допомогла туркам повернути контроль над Волощиною у 1690 р. Проте Трансільванія була втрачена Османами. Новий князь Міхай Апафі II був союзником австрійців і визнав своїм сюзереном імператора Леопольда I Габсбурга. У 1694 р. австрійський імператор Леопольд I вітав Яна III Собеського з перемогою військ поляків та українських правобережних козаків у битві під Аккерманом¹⁴.

Окремо варто сказати про центральноєвропейську політику Гіреїв у XVIII ст. Кримці були активні під час чергових австро-турецької та російсько-турецької війн 1735–1739 рр. У 1737 р. кримці нападали на австрійців проходячи Молдову наскрізь. Татарський

¹⁴ L. Podhorodecki, *Op. cit.*, s. 228–230; В.Д. Смирнов, *Op. cit.*, с. 626–627; Л. Подхородецьки, *Op. cit.*; В. G. Williams, *Op. cit.*, р. 34; *История Румынии*, Москва, 2005, с. 365–367; Ф. Туранли, *Архівні документи до історії України: проблема методології дослідження*, Вісник Львівського університету. Серія філологічна, вип. 53 (2011) 61–62; Абдулгасфар Кырьми, *Умдет ал-ахбар*, книга 1: *Транскритція, факсиміле*, Казань, 2014, с. 150–155; А. Негри, *Op. cit.*; Халим Гирай Султан, *Op. cit.*; S. De La Croix, *Guerres des Turcs avec la Pologne la Moscovie et la Hongrie*, Hays, 1689, р. 171–191; G. F. Cayer, *Histoire de Jean Sobieski, roi de Pologne*, Amsterdam, 1761, vol. 3, р. 48–57, 65–99.

полководець Мехмед-Керим здійснив великі спустошення у Волощині й дійшов до річки Олт. Проте кримці не змогли вибити з міста Бирлад залогу австрійців¹⁵. Кримський хан Кирим-Гірей надіслав емісара Мустафу-агу до пруського короля Фрідріха II Великого. Німець запропонував кримцям виступити проти росіян та відправити військо в Угорщину, яка тоді перебувала під контролем Габсбургів. Необхідно зазначити, що у листі хана королю східний монарх висловлював захоплення військовими талантами Фрідріха під час війни за Австрійський спадок (1740–1748). Окрім того, це був вже не перший візит емісара Кирим-Гірея. Той у 1750 р. ще маючи титула сераскера Буджаку надіслав посольство в Берлін. 16 тис. татар за логікою Фрідріха II Гогенцолерна мали воювати проти австрійців в Угорщині, а у війну проти Габсбургів мали включитись Османи. А. фон дер Гольц пропонував також воювати проти Романових вказуючи, що російська імператриця Єлизавета порушила умову миру з Бахчисараєм та Стамбулом відправивши війська в Пруссію через Річ Посполиту. Німець пропонував атакувати російські землі. Хан Кирим-Гірей погодився надати допомогу прусакам за певну суму грошей¹⁶.

Проте докорінно змінила хід подій смерть Єлизавети у 1761 р. Новий російський цар Петро III поспішив укласти мир з Фрідріхом II, яким сам захоплювався. Коли А. фон дер Гольц прибув у Чапчакли, то Кирим-Гірей обляяв пруського посла за те, що Фрідріх II пішов на мир з Романовими. Він критично висловився з приводу поради пруського короля про війну з Габсбургами. Кирим-Гірей сказав, що австрійці не зробили нічого поганого, проте такі погоджувався на війну з ними і обіцяв 50 тис. війська. До кримців мали прибути гроші від пруссів у кількості 450 гаманців, потім мали прибути ще 200 гаманців. Проте відсторонення Кирим-Гірея від влади у 1762 р. турками зробило неможливим союз з Пруссією¹⁷. Австрієць Н. Клеєман у 1768 р. проїздив територіями Крим-

¹⁵ Д. Хайдарлы, *Op. cit.*, с. 67–272.

¹⁶ А.М. Пономарев, *Внешняя политика Крым-Гирея*, V научные чтения памяти У. Боданинского, Симферополь, 2013, с. 58–59; Т. Мундт, *Крым-Гирей, союзник Фридриха Великого. Пролог столкновения между Россией и Турцией*, Известия Таврической архивно-ученной комиссии, т. 43 (1909) 1–34; Шарль де Пейсонель, *Записки о Малой Татарии*, Дніпропетровськ, 2009, с. 54–66.

¹⁷ Т. Мундт, *Op. cit.*, с. 35–53.

ського ханства і залишив по собі цікаві нотатки про цю державу¹⁸. Австрійці ж брали участь у російсько-турецькій війні 1787–1791 рр. на боці росіян. Шахбаз брав участь у війні 1787–1791 рр. між Османською імперією, ногайцями Єдисана та Буджака, з одного боку, і Російською та Австрійською імперіями, з другого. Коли австрійці у 1787 р. здобули Ясси, то війська Шахбаз-Гірея змогли відвоювати у австрійців це місто. Контроль над містом вдалось утримувати протягом 74 днів, але, не отримавши допомоги з боку сераскера Ізмаїла, татари та ногайці були вимушені відступити під тиском російських військ. Шахбаз вказував, що його військо малочисельне і просив допомоги в Османів, але так і не дочекався її. У 1789 р. Османи змусили його зректись ханського титулу. Австрійці мали бої з турками. Битви з татарами та ногайцями здійснювали здебільшого росіяни¹⁹.

Таким чином, ми прийшли до таких висновків. Тривалий період часу в XVI ст. Кримське ханство виступало як союзник Османської імперії і учасник походів Османів на територію австрійської частини Угорщини та власне Австрії. Безпосередні дипломатичні відносини Кримського ханства з Австрійською імперією були встановлені за правління хана Газі-Гірея II, коли внаслідок дій турецьких посадовців загострилися відносини Гіреїв з Османами. XVII ст. стало часом піку контактів кримців з австрійцями. На нього прийшлося більш як 20 посольств. Це, однак, не виключало участі кримців на боці Османів у австро-турецьких війнах 1593–1606, 1663–1664, 1683–1699 рр. Під час цих війн кримці здобули низку перемог над австрійцями й були одними з найбоєздатніших частин турецького війська. Під час кампаній у Центральній Європі татари уводили значну кількість населення у ясир. Не включали Гіреї й спільних дій зі шведами проти Габсбургів. У XVIII ст., перебуваючи під міцним контролем з боку Османів, Гіреї вже не могли вести сепаратні перемовини з австрійцями. Австрійці у війнах 1735–1739 та 1787–1791 рр. воювали проти кримців, проте не зовсім вдало. Війна проти австрійців була предметом перемовин кримського хана Кирил-Гірея з пруським королем Фрідріхом II.

¹⁸ Н.Э. Клеман, *Клеманово путешествие из Вены в Белград и Новую Килию, також в земли бюджетских и нагайских татар и во весь Крым, с возвратом чрез Константинополь, Смирну и Триест в Австрию в 1768, 1769 и 1770 годах, с приобщением достопамятностей крымских*, Санкт-Петербург, 1783, [8], 250 с.

¹⁹ Халим Гирай Султан, *Op. cit.*